

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko: Joanna Szadura

2. Dyplomy i stopnie naukowe:

Tytuł magistra filologii polskiej uzyskałam w 1988 roku. Pracę magisterską nt. *Wybrane słownictwo aksjologiczne w „Legendzie Młodej Polski” Stanisława Brzozowskiego*, napisałam pod kierunkiem prof. dr. hab. Jerzego Bartmińskiego w Zakładzie Języka Polskiego UMCS w Lublinie.

Stopień doktora nauk humanistycznych otrzymałam na podstawie rozprawy *Dyferencjacja stylowo-gatunkowa obrazu ognia w polszczyźnie*. Jej promotorem był prof. dr hab. Jerzy Bartmiński, recenzentami: prof. dr hab. Krzysztof Wrocławski (UW) oraz prof. dr hab. Jan Adamowski (UMCS). 17 marca 2004 roku odbyła się obrona rozprawy doktorskiej, 24 marca 2004 roku uzyskanie przeze mnie tytułu doktora nauk humanistycznych w dziedzinie językoznawstwa polskiego zatwierdziła Rada Wydziału Humanistycznego UMCS.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

od 1.10 1988 do 31.08.1997   Pracownik techniczny zatrudniony najpierw w Zakładzie Języka Polskiego IFP UMCS, po reorganizacji w Zakładzie Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego IFP UMCS jako redaktor w zespole etnolingwistycznym kierowanym przez prof. dr. hab. Jerzego Bartmińskiego.

1.09.1997 do 30.08.2004   Pracownik naukowo-dydaktyczny Zakładu Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego IFP UMCS zatrudniony na stanowisku asystenta.

od 1.09.2004 do dziś   Pracownik naukowo-dydaktyczny Zakładu Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego IFP UMCS zatrudniony na stanowisku adiunkta.

W okresie od 1 października 2013 roku do 1 kwietnia 2014 roku korzystałam z płatnego urlopu dla poratowania zdrowia.

Miejsce zatrudnienia:

Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Instytut Filologii Polskiej
Zakład Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego
pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach naukowym i tytule w zakresie sztuki:

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego:

Czas jako kategoria językowo-kulturowa w polszczyźnie

b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy),

Joanna Szadura, *Czas jako kategoria językowo-kulturowa w polszczyźnie*, 2017, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, recenzent wydawniczy dr hab. Marzena Marczevska prof. UJK.

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Cel naukowy:

Czas jest tak oczywistym pojęciem ogólnym, że myśl ludzka z trudem daje się odeń oderwać. Jest pojęciem uniwersalnym i wszechogarniającym, obecnym w każdej sferze ludzkiego bycia w świecie. „Natury” czasu dociekano od starożytności, ujmując go jako byt obiektywny, samoistny, i ludzki – konstruowany przez człowieka odpowiednio do jego zdolności poznawczych, doświadczeń i wiedzy o świecie. Jednak mimo że każdy z nas ma stały (wynikający z biologii) punkt odniesienia oglądu świata, patrzy nań z różnych, uwarunkowanych kulturowo, perspektyw. Zasada ta dotyczy przede wszystkim czasu, w którym zdaniem Arona Guriewicza [1972/1976: 95] „ucieleśnia się [...] cały system pojmowania świata danej epoki, zachowania ludzi, ich świadomość, rytm życia, stosunek do przedmiotów” i który – według wielu badaczy – jest rodzajem klucza umożliwiającego rozkodowanie każdej kultury [Šmelev 2005]. Edward Hall [1959/1987] uznaje go za „ukryty język kultury”. Bogdan Suchodolski [1976], Andrzej Siciński [1978], Włodzimierz Pawluczuk [1978], Elżbieta Tarkowska [1992] łączą nastawienie do czasu z przyjętym stylem życia. Anna Pawełczyńska w sposobie rozumienia i odczuwania czasu przez człowieka widzi „głębką strukturę ukrytą, wyjaśniającą jego wizję świata i wybory wartości” [Pawełczyńska 1986: 6]. Zrozumienie tego, jakie postawy temporalne przyjmują członkowie wspólnoty, pozwala na rekonstrukcję deklarowanych i praktykowanych przez nią wartości. Ich kanon Jerzy Bartmiński uznał za „narzędzie tożsamości grupowej” [Bartmiński 2014: 10].

Za założenie badawcze w mojej monografii przyjęłam, że czas stanowi kluczową kategorię kulturową, ponieważ przyjęty stosunek do czasu jest jednym z elementów fundamentu, na którym buduje się tożsamość wspólnoty. Możliwość

zbliżenia się do poznania tego, jak czas jest rozumiany przez człowieka, daje systematyczne badanie sposobów jego kodowania w języku. Założenie pierwsze ma podbudowę teoretyczną w pracach antropologów i religioznawców [Eliade 1949/1993, 1993], historyków kultury [Guriewicz 1972/1976] oraz socjologów [Durkheim 1912/1990; Tarkowska 1987, 1992]. Drugie jest zgodne ze stawianym przez Annę Wierzbicką [1985, 1988, 1996/2006, 1999] i Ronalda Langackera [1987, 2008/2009] postulatem podporządkowania opisu języka semantyce.

Osiągnięte wyniki:

Odpowiednio do przyjętych założeń w przedstawionej do oceny książce w pierwszej kolejności omówiłam problemy teoretyczne pozwalające uznać czas za kluczową kategorię kulturową.

W rozdziale pierwszym przedstawiłam ujęcia kategorii, które zaowocowały wypracowaniem dwu stanowisk filozoficznych, określanych mianem obiektywizmu poznawczego (kategorie istnieją niezależnie od człowieka – Arystoteles) i poznawczego subiektywizmu (kategorie są tworzone przez umysł człowieka – Kant), oraz dwu modeli językoznawstwa – strukturalizmu (jako przedłużenia koncepcji Arystotelesa) i kognitywizmu (jako kontynuacji konceptualnego ujęcia kategorii przez Kanta). Zgodnie z ujęciem obiektywistycznym zadaniem semantyki jest jak najwierniej opisać i skategoryzować świat, który istnieje niezależnie od człowieka. Semantyka w ujęciu subiektywistycznym (kognitywizm) ma natomiast za zadanie opisanie dokonywanej przez człowieka interpretacji świata [Lakoff, Johnson 1980/1988: 190; Lakoff 1987/2011: XIII; Kardela 1990/1999: 37]. Za zasadę w prowadzonych przez siebie badaniach lingwistycznych nad kategorią czasu przyjąłm za Anną Wierzbicką [1999: 49, 51], że semantyka ma status nadrzędny wobec innych poziomów języka, które integruje; pozwala na opisanie czasu jako kategorii semantycznej. Ujęcie takie zastosowali wcześniej badacze z kręgu lubelskiej etnolingwistyki w opracowaniach na temat kategorii przestrzeni [Adamowski 1999], podmiotu [Majer-Baranowska 2003, 2005], płci [Nowosad-Bakalarczyk 2003], ilości i miary [Nowosad-Bakalarczyk 2012, 2013, 2014]. Za Jerzym Bartmińskim uznaję, że aby opis taki był adekwatny i pełny, obok językowych wykładników kategorii czasu, należy w nim uwzględnić również wykładniki „przyjęzykowe”, tj. „całą społecznie relewantną komunikacyjnie i utrwaloną społecznie wiedzę o świecie, wiedzę wspólną nadawcy i odbiorcy, wraz z towarzyszącymi wiedzy przekonaniem i wierzeniami, bez odwołania do których niemożliwe jest normalne porozumiewanie się językowe i interpretacja wypowiedzi” [Bartmiński 2001: 28; zob. też: Bartmiński 2003: 63, 2006: 14]. W opisie relacji zachodzącej między pojęciem czasu a odnoszącymi się doń wyrażeniami przyjąłm procedurę semazjo-onomazjologiczną. Łączenie opisu semazjologicznego (relacja: słowo–pojęcie) i onomazjologicznego (relacja: pojęcie–słowo) w badaniach nad językowym obrazem świata uzasadnia to, że „dopiero wówczas widać pewne zależności na styku języka i rzeczywistości

pozajęzykowej, które przy zastosowaniu jednego tylko podejścia pozostają ukryte” [Głaz, Prorok 2014]. Podejście to znalazło zastosowanie w *Słowniku stereotypów i symboli ludowych* [SSiSL].

W drugim rozdziale rozprawy przedstawiłam rozwój refleksji badawczej nad „naturą” czasu oraz przyjmowane metody jego opisywania. Z uwagi na rozległość tematu skupiłam się na tych problemach, których podjęcie uzasadniała tematyka moich badań. W tym celu przeanalizowałam trzy stanowiska filozoficzne:

- ujęcie czasu w kategoriach substancjalnych (atomiści, Izaak Newton),
- ujęcie relacyjne (Arystoteles, Gottfried W. Leibniz),
- uznanie czasu za formę poznania rzeczywistości przez człowieka (eleaci, sceptycy, Immanuel Kant).

Uwzględniłam również stanowisko socjologiczno-kulturowe, tj. uznanie czasu za fenomen kultury i wytwór życia społecznego (Durkheim [1912/1990], Eliade [1949/1993, 1993], Guriewicz [1972/1976], Hall [1983/1999], Tarkowska [1987, 1992]).

By uporządkować wielowymiarowy charakter czasu, który jako „byt” ludzki (jednostkowy) i społeczny (zbiorowy) jest zbitką cykli i rytmów obejmujących szeroki zakres zjawisk, posłużyłam się funkcjonującym w literaturze temporologicznej podziałem na czas jakościowy i ilościowy. Podzielałam przekonanie Krzysztofa Pomiana [1984/2014], że czas człowieka jest zakotwiczony w tych dwóch układach temporalnych i że są one reprezentowane przez różne formy czasowości – pierwszy, np. przez czas słoneczny, biologiczny, agrarny, liturgiczny, polityczny, psychologiczny, drugi – przez czas zegarowy. Funkcjonujemy bowiem w swoistym „wieloczasiu” [np. Gurvitsch 1969; Symotiuk 1983; Pomian 1984/2014; Pawelczyńska 1986]. Za Krzysztofem Pomianem [1984/2014: 336] przyjąłam, że czasy jakościowe i ilościowe nie są względem siebie symetryczne, a ich dyssymetria jest możliwa do usunięcia. Oba porządki czasowe rywalizowały i rywalizują ze sobą, czego świadectwem jest stopniowe odchodzenie człowieka od czasu jakościowego na rzecz ilościowego [Mumford 1934/1955; Adam 2004/2010]. Sądzę, że efekty tego procesu można porównać ze skutkami przejścia z oralności na piśmienność [Ong 1982/1992].

Różnorodność ludzkiej konceptualizacji czasu najlepiej oddaje chronozofia – interdyscyplinarna nauka o wszelkich – ujmowanych w aspekcie teoretycznym i pragmatycznym – rodzajach czasu (Fraser (ed.) [1966]; Fraser [1967; 1978; 1979/1980], z polskich badaczy m.in. Bielawski 1976; 1993; 1999; 2015)). Dlatego, poszukując narzędzia, które umożliwi całościowy opis kategorii czasu, zwróciłam uwagę na (opracowaną na rzecz antropologii muzycznej) chronozoficzną teorię czasu Ludwika Bielawskiego. Kwestię możliwości jej aplikacji na potrzeby badań nad językowym obrazem świata omówiłam

w wykorzystanym w monografii artykule *Strefowa koncepcja czasu w badaniach nad językowym obrazem świata* [Szadura 2014d]. Kluczowe tezy tej teorii to:

1. Czas jest kategorią ludzkiego poznania.
2. Każdy człowiek ma stałą, ludzką skalę czasu i przestrzeni, wyznaczaną przez naturalne prawa percepcji.
3. Każdy doświadcza czasu w dwuwymiarowej skali: logarytmicznej i arytmetycznej (liniowej), co pozwala uwzględnić i mierzalne (ilościowe), i jakościowe aspekty czasu.
4. Każda aktywność człowieka (np. wypowiedź językowa, muzyczna, artystyczna, proces historyczny) istnieje w czasie i mieści się w obrębie określonej strefy ludzkiego czasu.
5. Strefy czasu mają charakter hierarchiczny. Należą do nich: 1) strefa widzialnego światła; 2) strefa słyszalnych dźwięków; 3) strefa psychologicznej teraźniejszości; 4) strefa utworów i wykonań; 5) strefa czasu ekologicznego; 6) strefa czasu społecznego i płytkiej historii; 7) strefa pełnej historii i tradycji.
6. Granice czasu przeżywanego przez człowieka wyznaczają jego możliwości percepcyjne.

Za tym, by przyjąć tą z ducha strukturalistyczną teorię na potrzeby prowadzonych przeze mnie badań nad czasem jako kategorią językowo-kulturową, przemawia to, że jest ona precyzyjnym narzędziem wypracowanym w odwołaniu do naturalnych praw ludzkiej percepcji; przyjmuje antropocentryczną perspektywę podmiotu doświadczającego; obejmuje swym zakresem wszystkie obszary ludzkiej aktywności; uwzględnia dwie skale ludzkiego doświadczania czasu (naturalną i „mechaniczną”). Ma przy tym charakter otwarty, co pozwala wykorzystać ją innym dziedzinom nauki, w tym zorientowanej kulturowo etnolingwistyce.

Rozdział trzeci ma charakter opisowo-analityczny. Omówiłam w nim kwestie lingwistycznego rozumienia czasu, tj. problem istnienia języka w czasie i czasu w języku.

W pierwszym obszarze uwzględniłam ujęcie strukturalistyczne i podział na synchronię i diachronię [de Saussure 1961]; znoszące ten podział podejście „dynamiczne” przyjmujące, że język to „system w ruchu” [Coşeriu 1974] oraz panchroniczne ujęcie kognitywne [Łozowski 1999; Taylor 2007]. W drugim – omówiłam status czasu jako składnika centrum deiktycznego (triada ‘ja’, ‘tu’ i ‘teraz’) (Bühler [1934/2004]; Kuryłowicz [1971]; Benveniste [1966/2008]; Lakoff [1987/2011]) jako jednej z podstawowych domen poznawczych [Lakoff 1987/2011; koncepcja Lakoffa znalazła zastosowanie w pracach Evansa [2004a, 2004b, 2005, 2013a, 2013b]). Zdaniem Evansa konceptualizacja czasu bazuje na pojmowaniu go w kategoriach substancji fizycznej, tj. funkcjonującej w przestrzeni w sposób dostępny ludzkiemu poznaniu zmysłowemu. W przestrzennej konceptualizacji czasu Evans wyróżnił trzy typy ram odniesienia: (a) deiktyczne –

„egocentryczne” dokonywane z punktu widzenia osoby (‘ja’) mówiącej z perspektywy terażniejszości (‘teraz’), (b) sekwencyjne – „allocentryczne” niezależne od perspektywy mówiącego, pozbawione stałego punktu odniesienia, jakim jest ‘ja’ w terażniejszości, bazujące na relacji następstwa i względnej kolejności poszczególnych zdarzeń i (c) zewnętrzne – „allocentryczne”, oparte na matrycy, tj. bezwzględnym systemie odniesienia, takim jak kalendarz. Uwzględniając położenie (rozumianego w kategoriach obiektu) czasu lub obserwatora względem dziejących się zdarzeń, Evans wyróżnił w języku angielskim dwa językowe modele czasu: *Ego-based* (‘ego’ w ruchu) i *Time-based* (czas w ruchu). Obydwa są oparte na relacji przeszłość – terażniejszość – przyszłość. Do zagadnienia tego wracam w ostatnim podrozdziale, który poświęciłam polskim pojęciowym metaforom czasu.

Proponowane przez Vyvyana Evansa substancjalno-przestrzenne pojmowanie czasu nie jest propozycją nowatorską. Za ujęciem czasu w kategoriach przestrzennych opowiedzieli się w latach 70. XX w. zwolennicy hipotezy lokalistycznej [np. Anderson 1971; Miller, Johnson-Laird 1976], zgodnie z którą wyrażenia przestrzenne służą za „szablony” dla wyrażen nieprzestrzennych, szczególnie temporalnych [Lyons 1977/1989: 318]. Argumentów na poparcie tej tezy dostarcza polszczyzna. Omówiłam ten problem w dalszej części rozprawy.

W tym miejscu przeszłam do omówienia „czasu językowego”. Przyjęłam, że czas jako kategoria językowo-kulturowa ma w polszczyźnie wykładniki językowe: leksykalne, morfologiczne (słowotwórcze i gramatyczne), składniowe i tekstowe, których funkcją jest wyrażanie ludzkiego doświadczenia temporalności oraz wykładniki „przyjękowe”.

W pierwszej kolejności omówiłam wykładniki „przyjękowe”: cykl lunarny i solarny i cykle fizjologiczne oraz systemy pomiarów czasu. Doświadczany przez człowieka „czas świata” i „czas ciała” uznałam za obiektywne przesłanki służące orientacji temporalnej i rachubie czasu, na których został nadbudowany czas społeczny, który w kulturach tradycyjnych odwzorowywał przyjęte w danej społeczności wyobrażenia o sposobie funkcjonowania świata.

Omówienie językowych wykładników kategorii czasu w polszczyźnie rozpocząłam od charakterystyki wykładników leksykalnych. Przyjęłam, że wykładnikami ujękowania obrazu świata są przede wszystkim słowa – „klasyfikatory doświadczeń społecznych” [por. z tytułem konferencji z cyklu „Język a kultura” *Słownictwo jako klasyfikator doświadczeń społecznych* zorganizowanej w Kazimierzu nad Wisłą w 1986 r.; zob. Tokarski 1993; Bartmiński 2000: 42]. Scharakteryzowałam je zgodnie z przyjętym przez Jadwigę Kowalik [1981] podziałem na wykładniki wyrażające „jednoczesność”, „poprzedzanie w czasie”, „następowanie w czasie”, „trwanie”, „powtarzalność w czasie”, „tempo”. Rezultatem tej części opracowania jest semantyczna charakterystyka leksyki temporalnej (pozyskanej z USJP Dub i WSJP Żmigr; ilustrowanej kontekstami

z NKJP). Wyniki analizy potwierdziły, że słownictwo temporalne wyraża relacje jednoczesności, następowania i poprzedzania w czasie, krótko- i długotrwałości, powtarzalności w czasie i tempa; ma charakter deiktyczny i wykazuje związek z przestrzenią. Społeczny wymiar czasu potwierdzają nazwy jednostek czasu. W swojej pracy omówiłam m.in. nazwy jednostek czasu naturalnego (*dzień(doba), miesiąc, rok*), mechanicznego (*godzina, kwadrans, minuta, sekunda*), miar czasu będących wielokrotnością dni, tygodni, miesięcy, lat (np. *pentada, dekada, trymestr, kwartał, półrocze, semestr, wiek, tysiąclecie*), nazwy okresów temporalnych wyodrębnianych ze względu na jakieś ważne wydarzenia lub wyróżniające cechy (*era, epoka, etap*) a także takie jednostki czasu jak *pacierz, zdrowaśka* czy *rok i sześć niedziel*. Przykładem ilustrującym rolę społecznego nacechowania słownictwa na płaszczyźnie międzykulturowej jest pozorna ekwiwalencja takich słów, jak pol. *rano*, ros. *utro*, ang. *morning*, franc. *matin* czy niem. *Morgen*. Sposób ich rozumienia, zdaniem Šmeleva [2005], jest bowiem konsekwencją przyjęcia innych zasad dzielenia doby. W zachodnim pojęciu podział doby zależy od „obiektywnego” czasu pokazywanego przez zegar, przy czym centralne miejsce zajmują – powiązane z czasem pracy i odpoczynku – południe i północ. W polskim i rosyjskim ujęciu konceptualizacja czasu dobowego jest uzależniona przede wszystkim od tego, jak człowiek działa w przedziale czasu, o jakim mowa. I tak, jeśli w językach zachodnich *rano* jest rozumiane jako część doby poprzedzająca południe, to dla Polaków i Rosjan jest to wczesna pora, kiedy człowiek już się przebudził i zajmuje się przygotowaniem do podstawowych czynności dziennych (myje się, ubiera, je śniadanie), ale jeszcze do nich nie przystąpił (problem ten relacjonuję za szczegółowym opracowaniem Šmeleva [2005]). Segmentację jednostek czasu uważam za interesujący i obiecujący obszar badań porównawczych. Analiza leksyki ujawniła także konieczność systematycznego uwzględniania w opisie kategorii czasu chrononimów jako utrwalających czas społeczny.

Słotwórcze wykładniki kategorii czasu uporządkowałam odpowiednio do wyrażanych przez nie relacji temporalnych. Wyróżniłam grupy komunikujące terażniejszość („teraz”), przeszłość („przed”), przyszłość („po” i „na nowo”), ponadczasowość („zawsze”), trwanie („początek-koniec”, „krótko-długo”). Wyniki analiz potwierdziły zasadność tego podziału. Podobnie jak w przypadku wykładników leksykalnych udokumentowały wspólnotowy i przestrzenny wymiar czasu. Spośród analizowanych formacji słotwórczych uwagę zwracają konstrukcje związane z polskim czasem społecznym. Na przykład po 1989 r. produktywnym przedrostkiem jest *post-* (łac. *post* ‘po, za’). Użyty w znaczeniu temporalnym służy przede wszystkim delegitymizacji rzeczywistości Polski socjalistycznej i posocjalistycznej dziedziczącej „coś” z PRL-u (np. *postpeerel, postlewica, posttotalitaryzm, postesbecja*). Podobnie jak *po-* presuponuje podział najnowszej historii Polski na czas sprzed 1989 r. i po nim [Mycawka 2001: 19; Bartmiński 2006: 217].

Prezentację fleksyjnych wykładników czasu rozpoczęłam do kategorii aspektu. Ta część ma charakter referujący, korzystałam w niej przede wszystkim z ujęcia przedstawionego w GWJP-M [157–171] oraz propozycji Stanisława Karolaka [1992, 2001, 2008] i Renaty Grzegorzczukowej [1997]. W klasycznym ujęciu czasowy charakter aspektu dotyczy sposobu ujęcia przez mówiącego zdarzeń jako niezakończonych i zakończonych. Aspekt jest jakby czasem wewnętrznym dotyczącym nie tyle samego zdarzenia, co stopnia przekonania mówiącego o urzeczywistnieniu finalizacji zdarzenia. Używając czasownika w aspekcie niedokonanym, mówiący orzeka o samym zdarzeniu. Orzekając o jego rezultacie, posługuje się aspektem dokonanym, gdyż rolą aspektu dokonanego jest komunikowanie o zmianie stanu i powstaniu nowej sytuacji (stanu). Aspekt ma więc charakter nieobiektywny i niedeiktyczny, co stanowi o podstawowej różnicy między nim a czasem gramatycznym. Na problemy, jakie pojawiają się w praktycznym zastosowaniu tych ustaleń, zwróciła uwagę Renata Grzegorzczukowa. Zaproponowała w opisie aspektu zastosowanie idei semantyki kognitywnej prezentowanej w pracach Lakoffa [1987/2011] oraz Langackera [1987]. Odwołała się do dwu modeli konceptualizacji czasu jako ruchu od przeszłości ku przyszłości z ruchomym obserwatorem oraz ruchu od „gotowej” przyszłości u przeszłości z obserwatorem statycznym [Lakoff, Johnson 1980/1988]. Sięgnięcie po takie rozwiązanie pozwala, zdaniem badaczki, rozumieć aspekt jako ujęcie zjawiska w przebiegu (perspektywa od przeszłości ku przyszłości) albo jako kompletnej całości (perspektywa od przyszłości ku przeszłości). Pozwala również w obrębie kategorii aspektu wyróżnić zjawiska prototypowe (centralne) i nieprototypowe (peryferyjne) [Grzegorzczukowa 1997: 30–31].

Następnie omówiłam odniesienia czasowe, które w polszczyźnie oddaje czas gramatyczny. Prymarnie służy aktualizacji wypowiedzi (użycie deiktyczne). Sekundarnie sytuuje zdarzenie względem innego wyznaczonego zdarzenia (użycie narracyjne). To funkcjonalne zróżnicowanie dało podstawę do wyróżnienia temporalizacji bezwzględnej i względnej. Obie perspektywy omówiłam za ustaleniami przyjętymi w *Gramatyce współczesnego języka polskiego. Morfologia* [GWJP-M]. W języku polskim czas gramatyczny nie zawsze jest używany zgodnie ze swoim podstawowym znaczeniem. Na przykład w zdaniu *Jutro kończę trzydzieści lat* o wartości temporalnej wypowiedzenia decyduje wykładnik leksykalny.

Tę część rozprawy kończy omówienie temporalizujących funkcji bezokolicznika oraz nieosobowych form czasownika.

Kolejną grupą językowych wykładników kategorii czasu są wykładniki składniowe. Należą do nich: formy gramatyczne orzeczenia, okolicznika, zdania współrzędne, zdania podrzędne czasowe, oraz imiesłowowe równoważniki zdań. W ich prezentacji korzystałam z gramatyk współczesnego języka polskiego oraz wybranych opracowań (GWJP-S,

Klemensiewicz [1953], Szober [1962], Jodłowski [1976], Jaworski [1995], Grzegorzczkova [1996], Labocha [1996], Bąk [1997], Podracki [1997], Boniecka [1998], Wróbel [2001]).

Orzeczenie odnosi do czasu aktu mowy, sytuuje zdarzenie w czasie, informując o temporalnej wartości (teraźniejszość, przeszłość, przyszłość), wyraża także trwanie danego zdarzenia w czasie. Pewne typy orzeczeń są wykładnikami długo- i krótkotrwałości zdarzeń, ich powtarzalności, intensywności oraz etapowości. Szczegółowo omówiłam wyrażające długotrwałość orzeczenie podwójne oraz będące związane z krótkotrwałością orzeczenie onomatopeiczne (korzystałam przede wszystkim z opracowań Jerzego Bartmińskiego [1978] i Mirosława Bańki [2008]).

Przedstawiłam również temporalną funkcję okoliczników czasu i okoliczników miary czasu. Okoliczniki czasu wyrażają równoczesność i teraźniejszość, uprzedniość i przeszłość, następstwo i przyszłość, punktowość zdarzeń, początek zdarzeń, ich zakończenie, przedział czasu, w którym miało miejsce jakieś zdarzenie, porę, w jakiej odbywa się zdarzenie oraz brak granic czasowych. Okoliczniki miary czasu odnoszą się do rozciągłości w czasie, czasu, w którym odbywa się czynność wielokrotna, oraz przewidywanego czasu trwania czegoś.

Wśród zdań współrzędnie złożonych temporalnym charakterem wyróżniają się zdania łączne i rozłączne. Funkcją zdań łącznych jest „zestawianie zdarzeń (stanów rzeczy) na zasadzie łączności przestrzennej, czasowej lub jakiegokolwiek innego powiązania dokonanego myślowo przez nadawcę” [Grzegorzczkova 1996b: 101]. Sygnalizują one równoczesność zdarzeń oraz ich następstwo. Zdania rozłączne natomiast generalnie komunikują o wykluczeniu jednoczesnej realności (współistnienia w czasie i przestrzeni) dwu komunikowanych stanów rzeczy. [Grzegorzczkova 1996b: 101].

Funkcje zdań podrzędnych czasowych zreferowałam, opierając się na propozycjach Renaty Grzegorzczkovej, która wśród zdań temporalnych wyróżniła zdania lokalizujące w czasie (odpowiadające na pytanie *kiedy?*) oraz fazowe (odpowiadające na pytania *jak długo?*, *od kiedy?* i *do kiedy?*) [Grzegorzczkova 1996b: 124–128]. Zdania podrzędne lokalizujące temporalnie umiejscawiają w czasie wydarzenia przedstawiane w zdaniu nadrzędnym na zasadzie równoczesności zdarzeń, uprzedniości lub następstwa. Zdania fazowe komunikują granice zdarzenia opisywanego przez zdanie nadrzędne.

Imiesłowy przysłówkowe pozwalają określić czas trwania akcji, ale jedynie względem czasu trwania akcji zdania nadrzędnego. Dlatego konstrukcje składniowe z jego udziałem, chociaż treściowo tworzą jednostki równoważne ze zdaniem, syntaktycznie są niesamodzielne, tworzą tło zdarzeń zdania nadrzędnego. Imiesłowe równoważniki najczęściej są ekwiwalentami podrzędnych zdań czasowych lub zdania współrzędnego łącznego. Jeżeli między

treściami zdań zachodzi relacja równoczesności z czynnością (przeszłą lub teraźniejszą), równoważnik jest wyrażony imiesłowem przysłówkowym czynnym (z morfemem *-ąc*) utworzonym od czasownika niedokonanego. Użycie imiesłowu przysłówkowego biernego (z morfemem *-wszy, -wszy*) sygnalizuje sytuację uprzednią lub następczą w stosunku do zdarzenia wskazanego przez orzeczenie zdania nadrzędnego. Ten imiesłów jest urabiany od czasownika dokonanego.

Trzeci rozdział rozprawy zamknęłam analizą metafor pojęciowych czasu. Odwoływałam się do nich w rozprawie, wróciłam jednak do tego zagadnienia, aby przedstawić je systematycznie. Przyjęłam, że metafora jest ujęciem tego, co abstrakcyjne w kategoriach konkretnych (Lakoff, Johnson [1980/1988: 27]; Taylor [1989/2001: 187]). Za punkt wyjścia rekonstrukcji polskich metafor czasu przyjęłam ustalenia Anny Pajdzińskiej [1995], która obok metafor przestrzennych wyróżniła także metafory: CZAS TO PRZEDMIOT RUCHOMY; CZAS TO SUBSTANCJA z subkategoryzacjami CZAS TO ARTYKUŁ WARTOŚCIOWY i CZAS TO PIENIĄDZ; CZAS TO POJEMNIK oraz CZAS TO ISTOTA ŻYWA z subkategoryzacją CZAS TO CZŁOWIEK. Analiza danych słownikowych oraz korpusowych (NKJP) pozwoliła mi na rozwinięcie niektórych tropów metaforyzacyjnych.

Następnie omówiłam modelowe relacje między metaforycznie ujmowanym czasem a doświadczającym go podmiotem-obserwatorem ('ja'). Korzystałam z ustaleń Vyviana Evansa, który w języku angielskim wyróżnił model ruchomego czasu oraz ruchomego 'ja' [Evans 2007/2009: 30, 157]. Moim celem było sprawdzenie, czy zidentyfikowane przez niego modele funkcjonują również we współczesnej polszczyźnie. Analiza zebranego materiału pozwoliła mi na stwierdzenie, że oprócz dwu wskazanych przez Evansa modeli w polszczyźnie funkcjonuje również model ruchomego czasu i ruchomego 'ja' a także, że obok dominującego współcześnie modelu czasu liniowego funkcjonuje model czasu cyklicznego. Modelom tym odpowiadają przyjmowane przez człowieka postawy wobec czasu.

W rozdziale IV starałam się zweryfikować możliwość wykorzystania strefowej teorii czasu Ludwika Bielawskiego [1976, 2015] w etnolingwistycznych badaniach nad polskim czasem społecznym. Nie stawiałam przed sobą zadania opisu wszystkich łączonych z określoną strefą jednostek temporalnych (nie uważam tego za w pełni wykonalne). Chciałam uchwycić specyfikę utrwalonych w języku polskim i kulturze wybranych conceptów temporalnych, tj. tygodnia, dnia narodzin, lat 70. XX w. oraz święta Zwiastowania Najświętszej Maryi Pannie. Dobierając przykłady, kierowałam się możliwością przypisania ich do wyróżnionych przez Ludwika Bielawskiego stref bycia człowieka w świecie, tj. do strefy czasu: 1) regulowanego rytmami natury; 2) regulowanego rytmem biologicznym życia człowieka; 3) „płytkiej” historii; 4) historii i tradycji.

Analiza sposobu segmentowania tygodnia, jaką przeprowadziłam na podstawie danych słownikowych i ankietowych, pozwoliła mi ustalić, że w świadomości współczesnych Polaków tydzień ma podwójną strukturę

(z niedzielą lub poniedziałkiem jako dniem początkowym). Formy jego konceptualizacji wynikają ze zmian, jakie dokonują się w naszym życiu zbiorowym, w tym w naszej orientacji temporalnej, i odpowiadają dwóm postawom: religijnej oraz laickiej. Ten fragment rozprawy opublikowałam wcześniej w czasopiśmie „Etnolingwistyka” [Szadura 2013b, zob. też 2014a].

W prognostykach narodzinowych ujawniła się przypisywana segmentom temporalnym ocena czasu jako sprzyjającego lub niesprzyjającego przyszłemu życiu człowieka. Na podstawie zapisów etnograficznych i wypowiedzi ankietowych z lat 2010–2013 zestawiałam terminy narodzin uznawane w polskiej kulturze za pomyślne i niepomyślne oraz starałam się rozpoznać motywacje ich oceny. Ustaliłam, że przewidywanie przyszłych losów dziecka opiera się na analogii życia człowieka do przebiegu cyklu dobowego, lunarnego, miesięcznego, rocznego i tygodniowego, odwołaniu się do cyklu odnowy z nierównorzędnymi jakościowo segmentami czasu (słaba faza początkowa i końcowa, mocna – środkowa), opozycjach – parzysty : nieparzysty, „tłusty” : postny, męski : żeński, oraz patronacie Maryi i Jezusa. Ten fragment analizy jest rozszerzoną wersją opublikowanego wcześniej artykułu pn. *Aksjologiczny wymiar polskich prognostyków narodzinowych* [Szadura 2012a].

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o związek oceny polskich lat 70. XX w. z osobą Edwarda Gierka, poddałam analizie bogaty materiał tekstowy udokumentowany w Narodowym Korpusie Języka Polskiego oraz związane z I sekretarzem KC PZPR rymowanki, kawały i hasła propagandowe. Ustaliłam, że w świadomości Polaków dekada ta zapisała się niejednoznacznie. Dla części z nich to okres względnego dobrobytu i bezpieczeństwa socjalnego, których gwarantem był Edward Gierek. Dla innej grupy to okres działań pozornych, zadłużenia Polski i początek końca PRL-u.

Analiza roli i funkcji święta Zwiastowania Najświętszej Maryi Pannie została oparta na polskim materiale językowym (nazwy) i „przyjęzycznym” (zapisy wierzeń i praktyk) oraz analogicznych danych zaczerpniętych z monografii Tatiany Agapki [2002] i słowiańskich słowników etnolingwistycznych [Slav Tol; Val CzechSłowKal; Tol PolesKal; Bel Vol; RusKal Berez]. Przeprowadzona analiza potwierdziła wspólnotę słowiańskiego kalendarza agrarnego opartego na analogicznej segmentacji czasu, w którym 25 marca to warunkowany wzrostem temperatury i przybywaniem światła termin powrotu natury do życia. Ukazała, że w ludowej tradycji wschodnio-bałkańsko-karpackiej jest to jeden z najbardziej feralnych dni roku, natomiast w zachodniej – to dzień pomyślny. Negatywne konotacje wynikają z utrwalonego w przedchrześcijańskich wierzeniach słowiańskich wyobrażenia przełomu wiosennego (tj. 25 marca) jako czasu granicznego, a tym samym niebezpiecznego, zaś pozytywne – z patronatu Matki Boskiej. Te dwa oblicza jednego święta wpisują się w podwójny słowiański paradygmat kulturowy (określany mianem *Slavia Latina* i *Slavia Orthodoxa*).

Zastosowanie koncepcji stref czasowych okazało się dobrą strategią porządkującą. Pozwoliło „odkrywać” rolę rytmów świata (cykl solarny i lunarne), ciała ludzkiego (biologiczne życie człowieka), życia społecznego (przemiany życia wspólnoty), historii i tradycji. Pozwoliło też opisać narastanie ludzkiego doświadczania czasu, ewolucję przyjmowanych wobec niego postaw i ocen. Wprawdzie na tak niewielkim materiale trudno budować syntetyczny opis polskiego czasu społecznego, sądzę jednak, że zaprezentowane analizy pokazują potencjał tego uporządkowania, a uzyskane wyniki uzasadniają potrzebę opracowania polskiego słownika temporalnego.

Ewentualne wykorzystanie: Przygotowana przeze mnie publikacja w części teoretycznej ma charakter przeglądowy i może być wykorzystywana w dydaktyce polonistycznej. Część opisowo-analityczna – uzasadnia potrzebę podjęcia systematycznych badań nad strefami polskiego czasu, które moim zdaniem, powinny zaowocować opracowaniem polskiego słownika temporalnego. Kulturowe różnice ukazane na przykładzie konceptualizacji tygodnia, oceny prognozyk narodzinowych i Zwiastowania – uzasadniają natomiast potrzebę podjęcia badań porównawczych. Obydwa zadania można zrealizować zgodnie z metodologią wypracowaną na rzecz *Słownika stereotypów i symboli ludowych* i stosowaną w międzynarodowym projekcie EUOROJOS. Nic bowiem bardziej niż czas nie identyfikuje kultury. I nic bardziej niż język tych różnic nie dokumentuje.

5. Pozostałe osiągnięcia naukowo-badawcze stanowiące wkład autora w rozwój dyscypliny naukowej oraz opis aktywności naukowej od czasu uzyskania stopnia doktora (2004-2017)

Moje dotychczasowe badania koncentrowały się wokół zagadnień związanych z lingwistyką antropologiczno-kulturową ukierunkowaną na 1) rekonstrukcję językowego obrazu świata i stereotypu językowo-kulturowego, 2) zagadnienia genologiczne oraz 3) historię mówioną.

1. Obszar osiągnięć stanowiących wkład habilitanta w rozwój dyscypliny naukowej: rekonstrukcja językowego obrazu świata i stereotypu językowo-kulturowego

1.1. Od początku pracy zawodowej jestem związana z zespołem kierowanym przez prof. dr. hab. Jerzego Bartmińskiego redagującym *Słownik stereotypów i symboli ludowych* [dalej SSiSL]. W jego powstawanie jestem zaangażowana wielorako, począwszy od pozyskiwania materiałów (ekscerpcja), a skończywszy na redakcji haseł. Jestem autorką i współautorką 19 haseł opublikowanych w pierwszym zeszycie pierwszego tomu słownika (publ. w roku 1996, tj. przed uzyskaniem stopnia doktora). Do zeszytu trzeciego przygotowałam 13 haseł autorskich i 3 współautorskie (*pogoda, rosa, zimna rosa, deszcz, deszczówka, deszcz majowy, deszcz ognisty, deszcz kamienny, śnieg, szron, lód, sople lodu, grad, powietrze, powietrze morowe* SSiSL 1/3/25-44, 45-68, 129-166, 167-168, 169-171, 171-172, 172-173, 229-250, 251-

253, 254-258, 259-269, 269-271, 272-286, 287-298, 298-306) do czwartego – 1 hasło współautorskie (*ciemność* SSiSL 1/4/129-146) [zob. bibliografia pkt. B]. Redakcja SSiSL przyjęła ode mnie również 2 hasła do tomu drugiego poświęconego roślinom (*chrzan, słonecznik*).

Doświadczenie, jakie zdobywałam, opracowując definicje do 1. zeszytu SSiSL, zaowocowało propozycją przygotowania hasła „Ogień” do leksykonu *Slavjanskaja konceptosfera* [Šadura 2011]. Na zaproszenie petersburskiego zespołu etnobotaników opracowałam artykuł na temat polskiego językowo-kulturowego obrazu *chrzanu* [Šadura 2010]. Wspólnie z dr hab. Dorotą Piekarczyk przygotowałam artykuł o stereotypie *chabra* [Piekarczyk, Szadura 2007]. Wydobyciu utrwalonych w nazwach cech przypisywanych demonom poświęciłam artykuł *Bobo, macek, bizia bizia – imiona strachu* [Szadura 2015a].

Praca w zespole etnolingwistycznym ukształtowała moje podejście do roli języka i kultury. Dała mi też podstawę, z której podejmowałam kolejne zadania badawcze.

1.2. Istotnym i wyróżniającym się tematycznie obszarem moich zainteresowań związanych z językowym obrazem świata są prace dotyczące kategorii czasu. Zapoczątkowały je analizy wspomnianych już prognostyków narodzinowych [Szadura 2012a], konceptualizacji polskiego tygodnia [Szadura 2013b, 2014a] oraz wykorzystania strefowej teorii czasu Ludwika Bielawskiego do badań nad językowym obrazem świata. Poczynione w tych pracach obserwacje rozwijam i weryfikuję w monografii *Czas jako kategoria językowo-kulturowa w polszczyźnie* [Szadura 2017].

Podejmowałam też inne badania związane ze stosunkiem współczesnych Polaków do czasu. Na materiale sloganów kampanii prezydenckich prowadzonych po 1989 r. starałam się określić zmiany w orientacji temporalnej Polaków [Szadura 2013a]. W świetle prowadzonych analiz, stwierdziłam, że Polacy w początkowym okresie transformacji stawiali na przyszłość, czego wyrazem była wygrana Lecha Wałęsy (w roku 1990) i Aleksandra Kwaśniewskiego (w roku 1995). Lata późniejsze to okres względnej stabilizacji, dlatego oczekiwania większości Polaków spełnił program wyborczy Aleksandra Kwaśniewskiego opatrzony hasłem o charakterze „ponadczasowym” *Dom wszystkich Polska*. Rok 2005 przyniósł zwycięstwo tym, którzy poczuli się zawiedzeni kształtem dotychczasowych przemian a swoje niezadowolenie przenieśli na III RP. Szansę na lepszą przyszłość dostrzegli w programie Lecha Kaczyńskiego. Katastrofa smoleńska w znaczący sposób wpłynęła na przebieg wyborów w roku 2010. Pomimo tego, że właśnie wokół tego, kto jest za nią odpowiedzialny, skutecznie podzieliły Polaków, społeczeństwo i tym razem dało wyraz swoim potrzebom. Uznało, że najważniejsza jest zgoda.

W artykułach *Polska niedziela jako dzień świąteczny z perspektywy etnolingwistycznej* [Szadura 2014c] oraz *ŚWIĘTO i ŚWIĘTOWANIE we współczesnej polszczyźnie* [Szadura 2014e] poruszam problem „powszedniego świętowania”, tj. desakralizacji świąt.

Na temat kulturowych ograniczeń limitujących kontakty seksualne w cyklu dobowym pisałam w artykule *Jak we dnie nie zobaczę, nie mogę spać w nocy* [Szadura 2016]. Przeprowadzona analiza pozwoliła mi stwierdzić, że w kulturze ludowej miłości służyć miał ranek i wieczór, ale nie czas *sacrum*, tj. północ (pora rytuałów przejścia) i południe (czas świąteczny, w którym zabraniano jakiegokolwiek aktywności).

1.3. Osadzone w metodologii językowego obrazu świata są również podejmowane przeze mnie prace teoretyczne związane z profilowaniem.

W opublikowanym w języku rosyjskim artykule *Baza i profil' v rabotach ljublinskih etnolingvistov* [Szadura 2006] omówiłam sposób rozumienia i wykorzystywania przez lubelskich etnolingwistów pojęć *bazy doświadczeniowej* i *profilu pojęcia*. „Lubelską” metodę profilowania zilustrowałam przykładem trzech profili ‘ognia’.

W artykule *Sposoby nazywania przedmiotu jako narzędzie profilowania jego wyobrażenia bazowego. Na przykładzie polskich nazw śniegu* [Szadura 2015b] sprawdzałam, w jakim stopniu za narzędzie profilowania bazowego wyobrażenia śniegu można uznać same nazwy przedmiotu. W wyniku szczegółowych analiz ustaliłam, że na bazowe wyobrażenie śniegu składają się zmysłowo postrzegane cechy fizyczne: forma (gwiazdki) i barwa (biel). Nazwy naukowe odwołują się do obiektywnych cech śniegu i funkcjonują w kategoriach terminologicznych – są precyzyjne i systemowe. Nazwy potoczne mają motywacje obiektywną i subiektywną, w tym sensie, że na zasadzie analogii nawiązują do znanych obiektów (*puch, krupy, kasza*). Natomiast nazwy ludowe są subiektywne, bo funkcjonują w ramach określonych mitologicznych wizji świata.

1.4. W związku z tym, że opublikowany w 2001 r. w Niemczech artykuł nt. obrazu pożaru w polszczyźnie ogólnej i ludowej miał w Polsce niewielki obieg, a spotkał się zainteresowaniem, przedrukowano go w „Poradniku Językowym” [Szadura 2005] oraz w zmodyfikowanej postaci w czasopiśmie „*Kodovi slovenskih kultura*” [Szadura 2008]. W Kijowie przedrukowano artykuł *Z badań nad autostereotypem ‘Polaka’*. *Kryteria polskości* [Szadura 2007].

2. Obszar osiągnięć: zagadnienia genologiczne

Za drugi obszar moich osiągnięć naukowych uważam badania związane z genologią lingwistyczną. W ostatnich latach najwięcej uwagi poświęciłam przyspiewce. Możliwość prowadzenia systematycznych badań nad tym gatunkiem dała mi praca w zespole powołanym przez prof. dr. hab. Jerzego Bartmińskiego do przygotowania monografii *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, t. 4: *Lubelskie* (dalej PPML Lub). Jako współpracownik tego zespołu opracowałam edytorsko *przyspiewki refleksyjne* (16 s.), *żartobliwe* (53 s.), *frywolne* (29 s.), *stanowe i rodzinne* (72 s.), *taneczne i zabawowe* (43 s.), *weselne* (157 s.), *zalatne i miłosne* (85 s.). Zestawiłam również ich warianty opublikowane

w *Dziela*ch Kolberga oraz zbiorach pokolbergowskich. Łącznie opracowałam edytorsko 1.494 teksty przyśpiewkowe, co stanowi 31,8% zawartości całej publikacji [zob. bibliografia pkt. C].

Tak obszerny materiał źródłowy dał mi podstawę przeprowadzenia „rekonstrukcji wewnętrznej” i ustalenia cech konstytutywnych przyśpiewki jako gatunku polskiego folkloru. Na drodze analizy tekstologicznej prowadzonej zgodnie z 8-punktowym modelem opisu gatunku Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej [2009] do cech przyśpiewki zaliczyłam: wynikającą z intencji adresatywność i dialogowość; cykliczność; opisywanie realnej codzienności zarówno w ujęciu punktowym „tu i teraz” jak i omnitemporalnym; łatwość tematycznego i melodycznego przystosowywania do sytuacji (potencję przystosowawczą); wielowariantowość (na płaszczyźnie tekstowej i muzycznej); zróżnicowanie rejestrów stylistycznych (występowanie w stylu wysokim i niskim); formulizm; luźne przypisanie tekstu do melodii oraz krótką formę. Porównanie przyśpiewek pochodzących z różnych regionów Polski pozwoliło mi natomiast ustalić ich związek z kulturą muzyczną regionu i rodzajem muzyki instrumentalnej. Przyśpiewka bowiem pojawia się na tych terenach, gdzie w kulturze muzycznej dominują śpiewy indywidualne, naprzemienne, zdialogowane, a nie grupowe. Jest charakterystyczna dla południowej i centralnej Polski [Szadura 2012b].

Cechy gatunkowe przyśpiewki wydobyłam, zgodnie z postulatami Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej [Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009; Niebrzegowska-Bartmińska 2012], również z językowego materiału empirycznego. Istotnych, relewantnych kulturowo i komunikacyjnie, cech przyśpiewki jako gatunku poszukiwałam w nazwach (pochodzących od użytkowników polszczyzny ogólnej i ludowej), w ich strukturze słowotwórczej, semantyce, łączliwości czasowników wykonawczych stanowiących ich podstawę oraz w definicjach tego gatunku. Uwzględnienie tych danych ujawniło, z jak różnych perspektyw ten gatunek można charakteryzować i pozwoliło uznać przyśpiewkę za gatunek pragmatyczny [Szadura 2014b].

Zainteresowania tym gatunkiem nie ograniczam do przyśpiewek ludowych. Pracuję również nad przyśpiewkami „nieludowymi” (np. żołnierskimi, harcerskimi, stadionowymi, więziennymi, żeglarskimi) – które z uwagi na podobne cele komunikacyjne, zanurzenie w podobnej sytuacji i relacji nadawczo-odbiorczej, operowanie analogicznymi środkami językowymi i melodycznymi, uważam za odmianę przyśpiewki ludowej. Planuję monograficzne opracowanie przyśpiewki jako gatunku folkloru.

3. Obszar osiągnięć: historia mówiona

Interesuję się również historią mówioną będącą dziedziną wiedzy, łączącą doświadczenia badawcze historyków, filologów, folklorystów, etnolingwistów, etnologów, kulturoznawców, medioznawców, socjologów, psychologów a zarazem praktyką wykorzystywaną w edukacji czy dziennikarstwie. Zorganizowanie przez Instytut Filologii Polskiej UMCS i Instytut Historii

interdyscyplinarnej sesji naukowej (*Historia mówiona w kręgu nauk humanistycznych i społecznych*, Lublin 6-8 listopada 2013) stało się pierwszą inicjatywą integracji tych środowisk. Uczestniczyłam w tym projekcie jako współorganizator konferencji oraz współredaktor tomu pokonferencyjnego [Niebrzegowska-Bartmińska, Szadura, Szumiło, Kłapeć (red.), 2014].

Historia mówiona nie jest obowiązkowym przedmiotem kształcenia akademickiego, jednak zajęcia z historii mówionej zaproponowane jako przedmiot fakultatywny spotkały się dużym zainteresowaniem studentów. Przedmiot ten współprowadziłam z mgr. Damianem Gocółem.

Historię mówioną staram się propagować również w środowiskach pozauniwersyteckich. Jestem jednym z organizatorów cyklu ogólnopolskiego konkursu Historii Mówionej pn. „Ratujmy historię” (współorganizacja: redaktor Czesława Borowik Polskie Radio Lublin; Studenckie Koło Naukowe Etnolingwistów UMCS): ed. 1: *Opowiem Ci swoją historię* (2010), ed. 2: *Przedmiot skrywa w sobie świat – człowiek czyni go opowiedzianym* (2011), ed. 3: *Spotkania – światy ukryte w słowie* (2012), ed. 4: *Granice przeszłości* (2013), ed. 5: *Czy przeszłość ma przyszłość* (2014), ed. 6: *Człowiek i władza* (2015).

Wspólnie z red. Czesławą Borowik (PR Lublin) zorganizowałam skierowane do licealistów Szkół Partnerskich IFP UMCS warsztaty, które miały zachęcić uczniów do udziału w konkursie i wprowadzić w metodologię i techniki pracy stosowane w *oral history* (*Dźwiękowe horyzonty humanisty. Audiosfera I, Lublin, 26-27 stycznia 2013; Wiosna Historii Mówionej. Audiosfera II, Lublin, 26 maja 2014*).

Kontynuacją podjętych działań warsztatowych stały się Czytelnie Żywych Książek, które kilkakrotnie zorganizowałam z członkami Studenckiego Koła Naukowego Etnolingwistów oraz studentami filologii polskiej UMCS. Czytelnie funkcjonowały podczas Festiwalu Nauki (wrzesień 2014) oraz Międzynarodowego Festiwalu „Mikołajki Folkowe” w Lublinie (grudzień 2014, 2015, 2016).

Wielokrotnie organizowałam też studenckie obozy naukowe, podczas których nagrywane były m.in. opowieści wspomnieniowe.

Udział w projektach badawczych

Jako wykonawca uczestniczyłam udział w pracach prowadzonych w ramach następujących, kierowanych przez prof. dr. hab. Jerzego Bartmińskiego, grantów badawczych:

1. „Ludowy antropokosmos: meteorologia, metale (cz. 3, t. 1 *Słownika stereotypów i symboli ludowych*). Indeks do t. 1” (2005), grant badawczy przyznany przez Prorektora UMCS d/s Nauki.
2. „Współczesny folklor pieśniowy Lubelszczyzny w ujęciu gatunkowym na tle tradycji Kolbergowskiej” (2008-2009), grant badawczy KBN nr 103 076 32 / 4303.
3. „Polski antropokosmos ludowy: światło – meteorologia – metale”, (2009-2011), grant badawczy KBN.

4. „Świat roślin w polszczyźnie ludowej i potocznej (drzewa, zboża, kwiaty, zioła, grzyby itp.). Słownik etnolingwistyczny” (2015-2020), grant NPRH nr 0024/NPRH/H11/82/2015.

Współpracowałam z wykonawcami grantu: „Metody analizy JOS w kontekście badań porównawczych” (2012-2015), grant NPRH nr 0132/NPRH2/H12/81/2012, afiliowany w Instytucie Slawistyki PAN (kierownik projektu prof. Jerzy Bartmiński).

Kierowałam grantami władz Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej przyznanych na następujące realizowane wspólnie ze studentami projekty, których celem było propagowanie dziedzictwa kulturowego regionu: „Pieczywo obrzędowe Lubelszczyzny: *korowaj*” (2010), „Pieczywo obrzędowe Lubelszczyzny: *bustowe łapy, szczodraki*” (2011), oraz historii mówionej „Spotkanie z historią mówioną. Żywa biblioteka” (2014) (szczegółowe dane, zob. załącznik nr 3).

Informacja o współpracy międzynarodowej

Duże znaczenie w rozwoju moich zainteresowań naukowych ma współpraca z naukowcami z innych krajów w ramach Komisji Etnolingwistycznej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów (której jestem członkiem od roku 2010 i której sekretarzuję), oraz konwersatorium EUROJOS i EUROJOS-2. Jako członek tego zespołu byłam współorganizatorem dwu międzynarodowych konferencji naukowych służących wypracowaniu metodologii badań prowadzonych w ramach projektu *Językowo-kulturowym obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym*. Współredagowałam tom *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, 3, *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć* [Bielińska-Gardziel, Niebrzegowska-Bartmińska, Szadura (red.), 2014] będący pokłosiem jednej z nich. Obecnie jestem zaangażowana w pracę zespołu opracowującego koncept ZDROWIE w 16 językach (słowiańskich i europejskich).

Dorobek dydaktyczny

Jako pracownik naukowo-dydaktyczny zatrudniony w Instytucie Filologii Polskiej prowadziłam wykład ogólnoakademicki oraz zajęcia dydaktyczne z 20 przedmiotów na kierunku filologia polska (zob. załącznik nr 3. I.1). Powierzano mi zajęcia na kierunkach: język polski z historią, historia z językiem polskim, e-edycerstwo i techniki redakcyjne, glottodydaktyka polonistyczna, slawistyka, roszoznawstwo. W roku akademickim 2006/2007 prowadziłam zajęcia ze składni i interpunkcji współczesnego języka polskiego oraz kultury języka polskiego na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu im. Aleksandra Puszkina w Brześciu.

Pod moją opieką naukową powstało 16 prac magisterskich oraz 29 licencjackich. Zostałam powołana na promotora pomocniczego jednego doktoratu.

W roku akademickim 2014/2015 byłam członkiem zespołu d/s powołania nowego kierunku studiów „Glottodydaktyka polonistyczna”.

Działalność popularyzatorska

Od kilku lat stale współpracuję z Muzeum Ziemi Mielnickiej i Gminnym Ośrodkiem Sportu i Rekreacji w Mielniku. Jako koordynator podpisanej przez Wydział Humanistyczny UMCS współpracy z tymi ośrodkami jestem organizatorem cyklu konferencji popularno-naukowych towarzyszących Międzynarodowemu Festiwalowi „Dialogi Muzyczne nad Bugiem” w Mielniku. Konferencje odbywają się od 2011 roku. Uczestniczą w nich etnolingwiści, kulturoznawcy, dialektolodzy, socjolodzy, literaturoznawcy i regionaliści. We współpracy z GOKSiR w Mielniku uruchomiłam recenzowaną serię wydawniczą „Gawędy o kulturach” [Szadura red. 2014; Szadura, Gocół red. 2016]. Trzeci tom wydawnictwa – w przygotowaniu.

Zaproszono mnie również do jury odbywającego się od 2006 roku Festiwalu Korowaja Mielnickiego.

Współpracuję także z Akademickim Centrum Kultury „Chatka Żaka”. Efektem naszych kontaktów jest cykl konferencji popularno-naukowych towarzyszących Międzynarodowemu Festiwalowi „Mikołajki Folkowe” w Lublinie (konferencje organizuję wspólnie ze Studenckim Kołem Naukowym Etnolingwistów UMCS):

- I: *Kultura ludowa – jest czy jej nie ma* (Lublin, 11 XII 2015),
- II: *Kultura – tradycja – kontynuacja* (Lublin, 8 XII 2016).

Nagrody i wyróżnienia

Dowodem uznania dla mojej działalności naukowej było przyznanie mi: (1) w 2012 roku Zespołowej Nagrody Naukowej „Marii Curie” - „Maria Curie Prize” za współautorstwo publikacji *Lubelskie*, tom 4 serii *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, część 1-6; (2) w 2013 roku Nagrody Zespołowej I stopnia Rektora UMCS za współautorstwo *Słownika stereotypów i symboli ludowych*, cz.3: *Meteorologia* i cz.4: *Świat, światło, metale*. Zgodnie z Postanowieniami Prezydenta RP z dnia 1 i 2 sierpnia 2011 roku otrzymałam srebrny „Medal za długoletnią służbę”.

Jako opiekun Studenckiego Koła Naukowego Etnolingwistów UMCS mam udział w zrealizowanych przez studentów projektach badawczych. Za jeden z nich (pn. „Pieczywo obrzędowe na Lubelszczyźnie”) SKNE otrzymało wyróżnienie w kategorii „Projekt roku” w ogólnopolskim konkursie dla najlepszych kół naukowych w Polsce „StRuNa 2012”.

Bibliografia przywoływanych prac

A. Monografie i artykuły

- Adam Barbara, 2004/2010, *Czas*, tłum. Małgorzata Dera, Warszawa: Sic! (oryg. *Time*, Cambridge: Polity).
- Adamowski Jan, 1999, *Kategoria przestrzeni w folklorze. Studium etnolingwistyczne*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Agapkina Tat'jana A., 2002, *Mifopoetičeskie osnovy slawjanskogo narodnego kalendara. Vesenne-letnij cykl*, Moskwa: Indrik.
- Anderson John M., 1971, *The Grammar of Case. Towards a Localistic Theory*, London: Cambridge University Press.
- Bańko Mirosław, 2004, *Wykłady z polskiej fleksji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bańko Mirosław, 2008, *Współczesny polski onomatopeikon. Ikoniczność w języku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bartmiński Jerzy, 1978, *Swoiste formy orzeczeń w języku ustnym (orzeczenie onomatopeiczne, kompozycjonalne, zaimkowe, podwojone)*, [w:] *Studia nad składnią polszczyzny mówionej. Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego (Lublin 6–9 X 1975)*, zespół red. Stanisław Grabias, Jan Mazur, Krystyna Pisarkowa; red. odpowiedzialny Teresa Skubalanka, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 159–175.
- Bartmiński Jerzy, 2000, *Rzeka w językowo-kulturowym obrazie świata Polaków*, „Rzeki. Kultura, cywilizacja” t. 9, s. 41–54.
- Bartmiński Jerzy, 2001, *O językowym obrazie świata Polaków końca XX wieku*, [w:] *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. Stanisław Dubisz, Stanisław Gajda, Warszawa: Dom Wydawniczy „Elipsa”, s. 27–53.
- Bartmiński Jerzy, 2003, *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 59–86.
- Bartmiński Jerzy, 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bartmiński Jerzy, 2009, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, transl. by Adam Głaz, ed. by Jörg Zinken, Londyn: Equinox.
- Bartmiński Jerzy, 2014, *Kanon aksjologiczny jako narzędzie tożsamości grupowej*, [w:] tegoż, *Polskie wartości w europejskiej aksjoserferze*, wybór i redakcja Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Marta Nowosad-Bakalarczyk, Sebastian Wasiuta, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 10–17.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2009, *Tekstologia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bąk Piotr, 1997, *Gramatyka języka polskiego. Zarys popularny*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Benveniste Émile, 1966/2008, *O subiektywności w języku*, tłum. Maciej Abramowicz, [w:] *Podmiot w języku i kulturze*, red. Jerzy Bartmiński, Anna Pajdzińska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 21–29 (oryg. Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris: Gallimard, s. 258–266).
- Bielawski Ludwik, 1976, *Strefowa teoria czasu i jej znaczenie dla antropologii muzycznej*, Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne.
- Bielawski Ludwik, 1993, *Poziomy czasu. U podstaw antropologii muzycznej*, „Zeszyty Naukowe – Akademia Muzyczna im. F. Chopina” (Witoldowi Rudzińskiemu w 80-lecie urodzin), nr 25, s. 195–217.
- Bielawski Ludwik, 1999, *Ludzka perspektywa czasu u podstaw muzyki*, „Muzyka. Kwartalnik Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk”, nr 2, s. 137–148.
- Bielawski Ludwik, 2015, *Czas w muzyce i kulturze*, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk.

- Bielińska-Gardziel Iwona, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Szadura Joanna (red.), 2014, *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, 3, *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, Lublin: Wydaw. UMCS, s. 368.
- Boniecka Barbara, 1998, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Borowiec Piotr, 2013, *Czas polityczny po rewolucji. Czas w polskim dyskursie politycznym po 1989 roku*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Brzozowska-Krajka Anna, 1994, *Symbolika dobowego cyklu powszedniego w polskim folklorze tradycyjnym*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bühler Karl, 1934/2004, *Teoria języka. O językowej funkcji przedstawiania*, tłum. Jan Koźbiał, Kraków: TAIWPN Universitas.
- Coşeriu Eugene, 1974, *Synchronie, Diachronie und Geschichte. Das Problem des Sprachwandels*, München: Wilhelm Fink Verlag.
- Durkheim Émil, 1912/1990, *Elementarne formy życia religijnego. System totemiczny w Australii*, red. Elżbieta Tarkowska, tłum. Anna Zadrożyńska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (oryg.: *Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie*, Paris: Librairie Félix Alcan).
- Eliade Mircea, 1949/1993, *Traktat o historii religii*, wstęp Leszek Kołakowski, posłowie Stanisław Tokarski, tłum. Jan Wierusz-Kowalski, wyd. 2. Łódź: Wydawnictwo Opus.
- Eliade Mircea, 1993, *Sacrum – mit – historia. Wybór esejów*, wyb. i wstęp Marcin Czerwiński, tłum. Anna Tatarkiewicz, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Evans Vyvyan, 2004a, *How we conceptualise time: Language, meaning and temporal cognition*, "Essays in Arts and Sciences", Vol. XXXIII, No. 2, s. 13–44.
- Evans Vyvyan, 2004b, *The Structure of Time. Language, Meaning and Temporal Cognition*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Evans Vyvyan, 2005, *The meaning of time. Polysemy, the lexicon and conceptual structure*, "Journal of Linguistics", No. 41/1, s. 33–75.
- Evans Vyvyan, 2007/2009, *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*, tłum. Magdalena Buchta, Kraków: Universitas (oryg. *A Glossary of Cognitive Linguistics*, Edinburgh: University Press).
- Evans Vyvyan, 2013a, *Language and Time. A Cognitive Linguistics Approach*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Evans Vyvyan, 2013b, *Temporal frames of reference*, "Cognitive Linguistics", No. 24/3, s. 393–435.
- Fraser Julius T. (ed.), 1966, *The Voices of Time. A Cooperative Survey of Man's Views of Time as Expressed by the Sciences and by the Humanities*, New York: George Braziller.
- Fraser Julius T., 1967, *The interdisciplinary study of time*, "Annals of the New York Academy of Sciences", No. 138, s. 822–847.
- Fraser Julius T., 1978, *Time as Conflict – A Scientific and Humanistic Study*, Basel–Stuttgart: Birkhäuser Verlag.
- Fraser Julius T., 1979/1980, *Wyjście z jaskini Platona: naturalna historia czasu*, „Zagadnienia Filozoficzne w Nauce”, nr 2, s. 18–39.
- Gład Adam, Prorok Katarzyna, 2014, *Of triangles, trapeziums and ethnolinguistics. The linguistic worldview revisited*, [w:] *From Conceptual Metaphor Theory to Cognitive Ethnolinguistics*, red. Marek Kuzniak, Agnieszka Libura, Michał Szawerna, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, s. 207–228.
- Grzegorzczkova Renata, 1996b, *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzegorzczkova Renata, 1997, *Nowe spojrzenie na kategorię aspektu w perspektywie semantyki kognitywnej*, [w:] *Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi*, red. Renata Grzegorzczkova, Zofia Zaron, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 25–38.
- Guriewicz Aron, 1972/1976, *Kategorie kultury średniowiecznej*, tłum. Józef Dancygier, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy (oryg. *Kategorii sriednieviekovoj kultury*, Moskwa: Iksustvo).

- Gurvitsch Georges, 1969, *La vocation actuelle de la sociologie*, Vol. 2, Paris: PUF.
- Hall Edward, 1959/1987, *Bezgłośny język*, przeł. Roman Zimand i Alicja Skarbińska, słowo wstępne Marian Płachecki, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy (oryg. *The silent language*, Garden City, N.Y. : Doubleday and Company, cop.).
- Hall Edward, 1983/1999, *Taniec życia. Inny wymiar czasu*, tłum. Radosław Nowakowski, Warszawa: „Muza” (oryg. *The Dance of Life*, New York: Doubleday).
- Hołyńska-Baranowa Tatiana, 1969, *Ukraińskie nazwy miesięcy na tle ogólnosłowiańskim*, Prace Językoznawcze, t. 51, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jaworski Michał, 1995, *Podręczna gramatyka języka polskiego*, wyd. 6. zm., Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Jodłowski Stanisław, 1976, *Podstawy polskiej składni*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kardela Henryk, 1990/1999, *Ogdena i Richardsa trójkąt uzupełniony, czyli co bada gramatyka kognitywna*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. Jerzy Bartmiński, wyd. 2 popr., Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 15–37 (wyd. 1: 1990).
- Karolak Stanisław, 1992, *Aspekt a Aktionsart w semantycznej strukturze języków słowiańskich*, „Z Polskich Studiów Słowistycznych”, Seria 8: Językoznawstwo, red. Janusz Siatkowski, Warszawa: Energeia, s. 93–99.
- Karolak Stanisław, 2001, *Od semantyki do gramatyki. Wybór rozpraw*, Warszawa: Słowistyczny Ośrodek Wydawniczy przy PAN.
- Karolak Stanisław, 2008, *Semantyczna kategoria aspektu*, Warszawa: Słowistyczny Ośrodek Wydawniczy przy PAN.
- Klemensiewicz Zenon, 1953, *Zarys składni polskiej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kowalik Jadwiga, 1981, *Czas leksykalny jako jeden z komponentów czasu językowego*, [w:] *Problemy nominacji językowej*, red. Michał Blicharski, t. 1, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 105–133.
- Kuryłowicz Jerzy, 1971, *Podstawowe kategorie morfologiczne*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. 28, s. 3–11.
- Labocha Janina, 1996, *Gramatyka polska. Składnia. (Podstawy analizy wypowiedzi)*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Lakoff George, 1987/2011, *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne. Co kategorie mówią nam o umyśle*, red. nauk. Elżbieta Tabakowska, tłum. Magdalena Buchta, Agnieszka Kotarba, Anna Skucińska, Kraków: Universitas (oryg. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, University of Chicago).
- Lakoff George, Johnson Mark, 1980/1988, *Metafory w naszym życiu*, tłum. i wstęp Tomasz Krzeszowski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy (oryg. *Metaphors We Live By*, University of Chicago).
- Langacker Ronald, 1987, *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. 1: *Theoretical Prerequisites*, Stanford: University Press.
- Langacker Ronald, 2008/2009, *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, tłum. Elżbieta Tabakowska [et al.], Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- Lyons John, 1977/1989, *Semantyka 2*, tłum. Adam Weinsberg, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (oryg. *Semantics 2*, Cambridge: University Press).
- Łozowski Przemysław, 1999, *Panchronia, czyli językoznawstwo bez synchronii*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, red. Anna Pajdzińska, Piotr Krzyżanowski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 25–50.
- Majer-Baranowska Urszula, 2003, *Podmiot jako wartość*, [w:] *Język w kręgu wartości*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 243–259.
- Majer-Baranowska Urszula, 2005, *Podmiot w języku czy język w podmiocie?*, [w:] *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja. Zjazd Polonistów. Kraków 22–25 września 2004*, zespół red. Małgorzata Czermińska (przewodnicząca), Stanisław Gajda [et al.], t. 1, Kraków: Wydawnictwo Universitas, s. 253–266.

- Matuszewski Józef, 1978, *Słowiański tydzień. Geneza, struktura i nomenklatura*. Łódź, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Miller George A., Johnson-Laird Philip N., 1976, *Language and Perception*, Cambridge, Mass., London.
- Mumford Lewis, 1934/1955, *The Human Prospect*, Boston: Beacon Press.
- Mycawka Mirosława, 2001, *Produktywne formanty słowotwórcze we współczesnej polszczyźnie (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Współczesna leksyka*, cz. 2, red. Kazimierz Michalewski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 16–23.
- Niebrzegowska-Bartmińska, 2012, *Miejsce wartości w opisie gatunków mowy*, [w:] *Język a Kultura*, t. 23: *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, red. Anna Burzyńska-Kamieniecka, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 33–41.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Szadura Joanna, Szumiło Mirosław red., przy udziale Janusza Kłapcia, 2014, *Historia mówiona w kręgu nauk humanistycznych i społecznych*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Nowosad-Bakalarczyk Marta, 2003, *Płeć a rodzaj gramatyczny we współczesnych ofertach pracy*, „Poradnik Językowy”, nr 5, s. 211–238.
- Nowosad-Bakalarczyk Marta, 2012, *Polskie liczby i miary w perspektywie kognitywnej*, [w:] *Komunikacja międzyludzka. Leksyka. Semantyka. Pragmatyka*, red. Ewa Komorowska, Katarzyna Kondziola-Pich, Anna Ochrymowicz, t. 3, Szczecin: Zapol, s. 288–300.
- Nowosad-Bakalarczyk Marta, 2013, *Linguistic categories in onomasiological perspective. The category of quantity in contemporary Polish*, [w:] *The Linguistic Worldview Ethnolinguistics, Cognition, and Culture*, eds. Adam Gład, David S. Danaher, Przemysław Łozowski, London: Versita, s. 227–244.
- Nowosad-Bakalarczyk Marta, 2014, *O porządkowaniu ilościowym świata w języku. Relacja 'jeden'–'więcej niż jeden' w świecie rzeczy*, [w:] *Język a kultura z kognitywnego aspektu*, ed. Natália Korina, Jana Sokolová, Nitra: Equilibria, s. 120–132.
- Ong Walter Jackson, 1982/1992, *Oralność i piśmienność: słowo poddane technologii*, tłum. i wstęp Józef Japola, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (oryg. *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*, London, New York: Methuen)
- Pajdzińska Anna, 1995, *Dzieci Heraklita (poeci o czasie)*, [w:] *Kreowanie świata w tekstach*, red. Andrzej M. Lewicki, Ryszard Tokarski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 89–103.
- Pawelczyńska Anna, 1986, *Czas człowieka*, Warszawa: PIW.
- Pawluczuk Włodzimierz, 1978, *Żywioł i forma. Wstęp do badań empirycznych nad kulturą współczesną*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Piekarczyk Dorota, Szadura Joanna, 2007, *Chaber*, „Polska Sztuka Ludowa. Konteksty. Antropologia kultury. Etnografia. Sztuka” nr 1 (276), s. 136-147.
- Podracki Jerzy, 1997, *Składnia polska. Książka dla nauczycieli, studentów i uczniów*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Pomian Krzysztof, 1984/2014, *Porządek czasu*, tłum. Tomasz Stróżyński, Gdańsk: słowo/ obraz terytoria (oryg. *L'ordre du temps*, Paris: Éditions Gallimard).
- Saussure Ferdinand de, 1961, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, przedm. Witold Doroszewski, tłum. Krystyna Kasprzyk, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Siciński Andrzej, 1978, *Hipotetyczne perspektywy przemian stylu życia*, [w:] *Styl życia. Przemiany we współczesnej Polsce*, red. Andrzej Siciński, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, s. 351–383.
- Suchodolski Bogdan, 1976, *Styl życia w perspektywie filozoficznej*, [w:] *Styl życia. Koncepcje i propozycje*, red. Andrzej Siciński, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 99–135.
- Symotiuł Stefan, 1983, *Czas w kulturze*, [w:] *Czas w kulturze*, red. Andrzej Nowicki, Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Zakład Filozofii Kultury, s. 19–28.
- Szadura Joanna, 2005, *Dyferencjacja obrazów pożaru w polszczyźnie*, „Poradnik Językowy” nr 4 (623), s. 17-28 [pierwodruk: *Językowy obraz 'pożaru' w polszczyźnie*, [w:] *Beiträge der*

- Europäischen Slavistischen Linguistik („Polyslav“ V)*, Band 4, red. Katharina Böttger, Sabine Dönnighaus, Robert Marzari, München 2001, s. 235-244].
- Szadura Joanna, 2007, *Z badań nad autostereotypem 'Polaka'. Kryteria polskości*, [w:] *Pol's'ka kognityvna etnolingvistyka. Pomoc dydaktyczna*, red. Lidia Nepop-Ajdaczyć, Kijów: CWP Uniwersytet Kijowski, s. 197-212. [pierwodruk: *Z badań nad autostereotypem Polaka. Kryteria polskości*, [w:] *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne I*, red. Jerzy Bartmiński i Małgorzata Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin: Wydaw. UMCS 1993, s. 239-256].
- Szadura Joanna, 2008, *Obraz pożaru w polszczyźnie. Tradycja a współczesność*, „*Kodovi slovenskih kultura*” nr 10, s. 138-148.
- Szadura Joanna, 2012a, *Aksjologiczny wymiar polskich prognostyków narodzinowych*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 1*, red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Lublin: Wydaw. UMCS, s. 261-276.
- Szadura Joanna, 2012b, *Przyśpiewka ludowa – cechy konstytutywne gatunku*, „*Język a kultura*”, t. 23: *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, red. Anna Burzyńska-Kamieniecka, Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 385-398.
- Szadura Joanna, 2013a, *Aksjologiczne aspekty kategorii czasu w polskich kampaniach prezydenckich po 1989 roku*, [w:] *Narracyjność języka i kultury. Literatura i media*, red. Dorota Filar, Dorota Piekarczyk, Lublin: Wydaw. UMCS, s. 141-154.
- Szadura Joanna, 2013b, *Segmentacja tygodnia w świadomości współczesnych Polaków*, „*Etnolingwistyka*” 25, s. 239-250.
- Szadura Joanna, 2014a, *Konceptualizacja tygodnia we współczesnej polszczyźnie*, „*Respectus Philologicus*” 25 (30), s. 149-159.
- Szadura Joanna, 2014b, *Przyśpiewka jako gatunek pragmatyczny*, [w:] *Lubelska pieśń ludowa na tle porównawczym*, red. Jerzy Bartmiński, Beata Maksymiuk-Pacek, Lublin: Wydaw. UMCS, s. 233-251.
- Szadura Joanna, 2014c, *Polska niedziela jako dzień świąteczny z perspektywy etnolingwistycznej*, [w:] *Gawędy o kulturach I*, red. Joanna Szadura, Lublin: Wydaw. Polihymnia, s. 45-68.
- Szadura Joanna, 2014d, *Strefowa koncepcja czasu w badaniach nad językowym obrazem świata*, [w:] *Jazyk a kultúra z kognitívneho aspektu. Zborník vedeckých prác s medzinárodnou úsťou*, editori: Natália Korina, Jana Sokolová, Nitra: EQUILIBRIA, s. 177-192.
- Szadura Joanna, 2014e, *ŚWIĘTO i ŚWIĘTOWANIE we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów, 3, Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin: Wydaw. UMCS, s. 185-198.
- Szadura Joanna, 2015a, *Bobo, macek, bizia bizia – imiona strachu*, „*Pismo Folkowe*” nr 116/117, s. 18-20.
- Szadura Joanna, 2015b, *Sposoby nazywania przedmiotu jako narzędzie profilowania jego wyobrażenia bazowego. Na przykładzie polskich nazw śniegu*, „*Etnolingwistyka*” 27, s. 129-145.
- Szadura Joanna, 2016, *Jak we dnie nie zobaczą, nie mogą spać w nocy – kod temporalny w ludowych pieśniach miłosnych*, [do:] *Gawędy o kulturach II*, red. Joanna Szadura, Damian Gocół, Lublin: Polihymnia, s. 41-56.
- Szadura Joanna, 2017, *Czas jako kategoria językowo-kulturowa w polszczyźnie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Szadura Joanna (red.), 2014, *Gawędy o kulturach I*, Lublin: Polihymnia.
- Szadura Joanna, Gocół Damian (red.), 2016, *Gawędy o kulturach II*, Lublin: Polihymnia.
- Szober Stanisław, 1962, *Gramatyka języka polskiego*, oprac. Witold Doroszewski, wyd. 12, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (wyd. 1: 1923).
- Šadurá Ioanna R, 2006, *Baza i profil' v rabotach ljublinskih etnolingvistov*, „*Slavica Gandensia*” Ghent (Belgia), 2006, nr 33-1, s. 235-250.

- Šadura Ioanna R., 2010, *Chren v pol'skom jazyke i narodnoj kul'ture*, [v:] *Etnobotanika: rastenija v jazyke i kul'ture*, red. V. B. Kolosova, A. B. Ippolitova, Sankt-Peterburg: Izd-vo „Nauka”, s. 341-361.
- Šadura Ioanna R., 2011, *Ogon' (v pol'skoj lingvokul'ture na indoeuropejskom fone)*, [v:] *Slavjanskaja konceptosfera v sopostavitel'nom osveščeenii. Leksikon*, red. Evgenij. E. Stefanskij, Samara (Rosija): Izd-vo SaGa, s. 234-244.
- Šmelev Aleksej Dmitrievič, 2005, *Možno li ponjat' russskuju kul'turu čerez ključevye slova russskogo języka?*, [w:] Anna Andreevna Zaliznjak, Aleksej Dmitrievič Šmelev, Irina Levontina, *Ključevye idej russskoj jazykovej kartiny mira*, Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, s. 17–24.
- Tarkowska Elżbieta, 1987, *Czas w społeczeństwie. Problemy, tradycje, kierunki badań*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Tarkowska Elżbieta, 1992, *Czas w życiu Polaków. Wyniki badań, hipotezy, impresje*, Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Filozofii i Socjologii.
- Taylor John R., 1989/2001, *Kategoryzacja w języku*, tłum. Anna Skucińska, Kraków: Universitas.
- Taylor John R., 2007, *Gramatyka kognitywna*, tłum. Magdalena Buchta, Łukasz Wiraszka, red. nauk. Elżbieta Tabakowska, Kraków: Universitas.
- Tokarski Ryszard, 1993, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław: Wiedza o kulturze, s. 335–362.
- Waniakowa Jadwiga, 1998, *Nazwy dni tygodnia w językach indoeuropejskich*, [seria: Prace Instytutu Języka Polskiego 107], Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Wierzbicka Anna, 1985, *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann Arbor: Karoma Publishers.
- Wierzbicka Anna, 1988, *The Semantics of Grammar* (“Studies in Language Companion Series” 18), Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Wierzbicka Anna, 1996/2006, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, tłum. Adam Głaz, Krzysztof Korzyk, Ryszard Tokarski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (oryg. *Semantics. Primes and universals*, Oxford–New York: Oxford University Press).
- Wierzbicka Anna, 1999, *Język – umysł – kultura*, wybór prac pod red. Jerzego Bartmińskiego, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wróbel Henryk, 2001, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków: Spółka Wydawnicza „OD NOWA”.

B. Hasła leksykograficzne opublikowane w:

Słownik stereotypów i symboli ludowych, red. Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska), t. 1: *Kosmos*, cz. 3: *Meteorologia*, Lublin: Wydaw. UMCS, 2012; cz. 4: *Świat, światło, metale*, Lublin: Wydaw. UMCS, 2012 [skrót SSiSL]:

- Pogoda* [współaut. J. Bartmiński], [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 25-44.
- Rosa*, [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 45-68.
- Deszcz* [współaut. J. Bartmiński], [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 129-166.
- Deszczówka*, [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 167-168.
- Deszcz majowy*, [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 169-171.
- Deszcz ognisty*, [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 171-172.
- Deszcz kamienny*, [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 172-173.
- Śnieg*, [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 229-250.
- Szron*, [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 254-258.
- Lód*, [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 259-269.
- Sopel lodu*, [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 269-271.
- Grad*, [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 272-286.
- Powietrze* [współaut. G. Bączkowska], [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 287-298.
- Powietrze morowe* [współaut. G. Bączkowska], [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 298-306.
- Zimna rosa* [współaut. I. Bielińska-Gardziel], [w:] SSiSL t. 1, cz. 3, s. 505-508.
- Ciemność* [współaut. J. Bartmiński], [w:] SSiSL t. 1, cz. 4, s. 129-146.

C. Opracowania edytorskie opublikowane w:

Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały, red. Ludwik Bielawski, t. 4 – *Lubelskie*, red. Jerzy Bartmiński, cz. 1: *Pieśni i obrzędy doroczne*, cz. 2: *Pieśni i obrzędy rodzinne*, cz. 3: *Pieśni i teksty sytuacyjne*, cz. 4: *Pieśni powszechne*, cz. 5: *Pieśni stanowe i zawodowe*, cz. 6: *Muzyka instrumentalna. Instrumentarium – wykonawcy – repertuar*, Lublin 2011 [skrót PPML Lub].

Przyśpiewki weselne, [w:] PPML Lub, t. 2, s. 503-660.

Przyśpiewki taneczne i zabawowe, [w:] PPML Lub, t. 3, s. 173-217.

Przyśpiewki zalotne i miłosne, [w:] PPML Lub, t. 4, s. 514-599.

Przyśpiewki frywolne, [w:] PPML Lub, t. 4, s. 600-629.

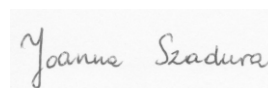
Pieśni i przyśpiewki refleksyjne, [w:] PPML Lub, t. 4, s. 630-646.

Pieśni i przyśpiewki żartobliwe, [w:] PPML Lub, t. 4, s. 647-700.

Przyśpiewki stanowe i rodzinne, [w:] PPML Lub, t. 5, s. 239-311.

D. Rozwiązanie skrótów

Bel Vol	<i>Mifologija belarusaŭ. Ęncyklopedyčny sloŭnik</i> , red. Taccâna Valodzina, Minsk 2011.
GWJP-M	<i>Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia</i> , red. Renata Grzegorzczkova, Roman Laskowski, Henryk Wróbel, Warszawa: Wydawnictwo PWN, 1999.
GWJP-S	<i>Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia</i> , red. Zuzanna Topolińska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984.
NKJP	Narodowy Korpus Języka Polskiego, http://nkjp.pl/ .
RusKal Berez	<i>Russkij narodnyj kalendar’</i> . <i>Etnolingvističeskij slovar’</i> , red. Elena L’vovna Berezovič, Moskva 2015.
Slav Tol	<i>Slavjanskie drevnosti. Etnolingvističeskij slovar’</i> , red. Nikita I. Tolstoj, Moskva (t. 1 [A–G]: 1995, t. 2 [D–K]: 1999, t. 3 [K–P]: 2004, t. 4 [P–S]: 2009, t. 5 [S–Ja]: 2012).
SSiSL	zob. wyżej: hasła leksykograficzne.
PPML Lub	zob. wyżej: opracowania edytorskie.
Tol PolesKal	Tolstaja Svetlana M., <i>Polesskij narodnyj kalendar</i> , Moskva 2005.
USJP Dub	<i>Uniwersalny słownik języka polskiego</i> , red. Stanisław Dubisz, t. 1–6, Warszawa 2003.
Val CzechSłowKal	Valencova Mária Michajlovna, <i>Narodnyj kalendar čechov i slovakov. Etnolingvističeskij aspekt</i> , Moskva 2016.
WSJP Źmigr	<i>Wielki słownik języka polskiego</i> , red. Piotr Źmigrodzki; http://www.wsjp.pl .

.....
podpis